

ШЕВЧЕНКІВ САД: ПРАВДА ПРО ОКСАНУ КОВАЛЕНКО – ПЕРШЕ КОХАННЯ КОБЗАРЯ

Євген Матвієнко

м. Ірпінь

Євген Букет

м. Київ

Оксана Коваленко — дівчина, яка, за свідченнями сучасників та літературознавців, була першим коханням Тараса Шевченка. Її образ залишив глибокий слід у душі юного поета й зберігся в його поезії як символ щирої, піднесеної, але водночас трагічної любові.

Уперше на особу цієї дівчини звернув увагу український літературознавець, громадсько-політичний діяч Павло Іванович Зайцев (1886–1965) у своїй праці «Оксана. Перше кохання Шевченка» [1], оформленій ілюстраціями художника Георгія Нарбута.

Зайцев акцентував увагу на поетичному уривку з поеми «Мар'яна-черниця», в якому Шевченко присвятив щемливі рядки дівчині, ім'я якої зашифроване як «Оксана К.....ко»:

Оксані К.....ко. На пам'ять того, що давно минуло...

Чи правда, Оксано? чужа чорнобрива!

І ти не згадаєш того сироту,

Що в сірій свитині, бувало, щасливий,

Як побачить диво — твою красоту.

Кого ти без мови, без слова навчила

Очима, душею, серцем розмовлять.

З ким ти усміхалась, плакала, журилась,

Кому ти любила Петруся співать.

І ти не згадаєш. Оксано! Оксано!

Цей текст є літературною пам'яткою про дитяче кохання Тараса Шевченка. У вірші відображені почуття глибокої туги, світлої пам'яті, щирого захоплення та болю втрати. У поетичних рядках згадано про спільні радощі, розмови «очима, душею, серцем», про невимовну красу юної Оксани, яка стала першим емоційним потрясінням у житті майбутнього Кобзаря.

Павло Зайцев не називає прізвища дівчини, але наголошує на зашифрованому записі «К.....ко». Він припускає, що Тарас Шевченко навмисно приховав справжнє прізвище, залишивши шість крапок, що, ймовірно, відповідають шести літерам.

Цей уривок став першим джерелом, яке безперечно засвідчує: ще в підлітковому віці, маючи 13–15 років, Шевченко пережив сильне, глибоке і водночас болісне почуття — перше кохання.

Згодом Оксана стала для поета аналогом Беатріче Данте — натхненницею, чий ідеал він не раз втілював у своїх поемах. Її трагічна доля (за переказами, вона стала покриткою — народила дитину поза шлюбом) стала відлунням у серці Тараса. У безрадісному житті сироти-підлітка вона була ясною зіркою, що запалювала нові емоції й окрилювала його поетичну уяву.

Тривалий час справжнє ім'я Оксани залишалося невідомим. Сам Шевченко ніколи не розшифрував криптонім «К.....ко» — ні у своїх творах, ні в листуванні.

Лише у 1927 році літературознавець **Михайло Михайлович Новицький** вперше висловив припущення, що поема *«Мар'яна-черниця»* присвячена дівчині на ім'я **Оксана Коваленко**. Це було зазначено в примітках до першого тому поезій Шевченка [2, с. 208].

Однак критичний аналіз виявляє серйозні вади цієї гіпотези:

- Новицький не надав жодних документальних джерел, які б підтверджували таку інтерпретацію;
- не було запропоновано жодного логічного чи архівного обґрунтування розшифрування криптоніма;
- твердження не підкріплено навіть побіжною біографічною довідкою про згадану Оксану Коваленко.

Таким чином, ім'я Оксани Коваленко стало загальновідомим лише у 1927 році — через **66 років після смерті Шевченка**, і то без жодної доказової бази. Відтоді це припущення стало відправною точкою для подальших досліджень.

У 1970-х роках до вивчення особи Оксани Коваленко долучився відомий літературознавець і біограф Тараса Шевченка — Петро Володимирович Жур. У своїй книзі «Літо перше» [3, с. 74–78, 218], присвяченій дитячим рокам Шевченка, він докладно проаналізував десятки тисяч сторінок старих метричних книг і сповідних розписів церков Звенигородського повіту, зокрема Кирилівської церкви — парафії, до якої належала родина Шевченків.

Пошук проводився серед поширених у Кирилівці прізвищ, таких як: Коваленко, Комаренко, Кошмитько.

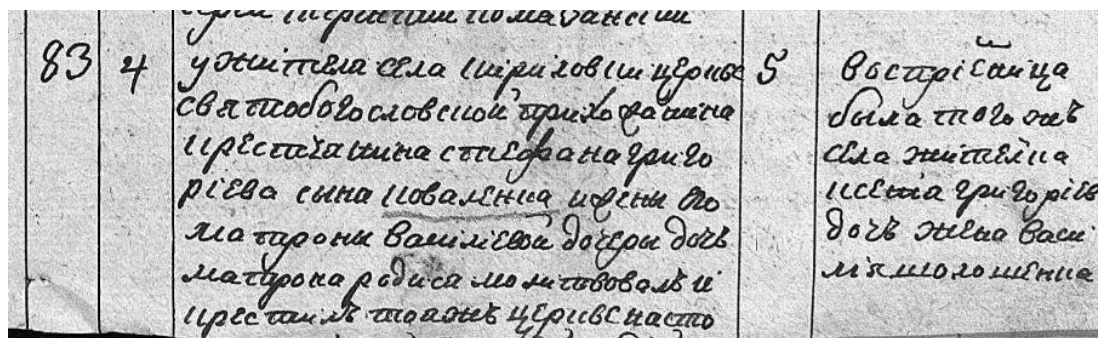
Серед родин із цими прізвищами лише в родині Коваленків вдалося знайти дівчинку на ім'я Ксенія (Оксана), яка хронологічно могла бути знайомою Тараса. Інших дівчат з іменем Ксенія в родинах Комаренків і Кошмистів виявлено не було.

У результаті аналізу архівних документів Петро Жур дійшов висновку, що першим коханням Тараса Шевченка була **Оксана Коваленко**, донька **Степана Григоровича Коваленка**. Він наводить такий родовід:

- У 1795 році в 50-річної вдови **Васи Коваленко** було четверо синів і три доньки;
- Її син **Степан** одружився вдруге з **Мотроною Василівною** після смерті першої дружини;
- У 1814 році в них народився син **Василь**, а 4 листопада 1817 року — дочка **Ксенія (Оксана)**.

Також Петро Жур уточнює, що в записі про народження в метричній книзі зазначено новонародженої ім'я Матрона, але по всіх інших документах це саме запис про народження Оксани [3, с. 75–76].

Ось цей запис:

«Запис №83. Число народження 04.11.1817. У жителя села Кирилівки церкви Святобогословской прихожанина крестьянина Стефана Григорієва сына Коваленка и жены его Матрони Васильевой дочери дочь Матрона родися. Молитвовал и крестил той ж церкви настоятель 5 числа...» [4, арк. 101].

Саме цю дівчинку Петро Жур вважав тією «чужою чорнобровою», якій Шевченко присвятив поему «Мар'яна-черниця». За спостереженнями Жура, Шевченко і Коваленко були майже ровесниками:

Після смерті батьків (мати Шевченка померла в 1823 р., батько — в 1825 р.) Тарас покинув Кирилівку у 1829 році. Оксана залишилася й 30 січня 1840 року вийшла заміж за **Карпа Сороку**, кріпака з Пединівки, теж належного Енгельгардту. Таким чином, Тарас, найімовірніше, знав про її шлюб через родинні зв'язки або листи [3, с. 76–77].

Дослідники часто наводять як автобіографічний вірш Шевченка 1849 року:

Ми вкупочці колись росли,
Маленькими собі любились.

Одружимо їх. Не вгадали...

Якщо дійсно вірш «Ми вкупочці колись росли», де Тарас Григорович писав: «А матері на нас дивились», є автобіографічним, то це означає, що перше кохання виникло ще за життя матері Тараса — Катерини, тобто до її смерті 20 серпня 1823 року. На той момент Тарасу було лише 9 років. За даними Петра Жура, Оксані тоді могло бути не більше 5 років. То чи справді під криптонім «Оксана К.....ко» підпадає тільки одна дівчинка — Оксана Степанівна Коваленко?

Ми вирішили це перевірити. Згідно зі Сповідним розписом за 1822 рік, у селі Кирилівка було виявлено 9 родин, прізвища яких починалися на літеру «К» і закінчувалися на «ко»: Кочерженко, Костяненко, Кисличенко, Кошмитченко, Кривошеєнко, Кумпанієнко, Кириченко, Кривенко та Коваленко.

Якщо брати лише Сповідний розпис за 1822 рік то під наш криптонім «Оксана К.....ко» підпадає лише одна Оксана це – Оксана Степанівна Коваленко, яку Петро Жур і визначив.

Але в Ревізській казці с. Кирилівка за 1816 рік була ще одна Оксана Коваленко – Оксана Несторівна, якій було тоді 2 роки. Тобто вона була приблизно 1814 року народження, як і Тарас Шевченко. Але в подальших документах ця Оксана вже не зустрічається, що свідчить про ймовірну смерть дівчинки в дитинстві [2, с. 209].

Як зазначено вище, Петро Жур вважав, що Оксана Коваленко народилася 4 листопада 1817 року. Він посилався на запис у метричній книзі, де дійсно зазначено народження дитини — Матрони Степанівни Коваленко — в родині Стефана Григоровича Коваленка та його дружини Матрони Василівни. Проте в тій же метричній книзі знаходиться запис про смерть Матрони – 06.11.1817 року.

<i>Д</i>	<i>всѣхъ</i>		<i>кто имяно померли</i>	<i>на та</i>		<i>Казно большо Знко</i>
	<i>ушесна</i>	<i>детица</i>		<i>ушесна</i>	<i>детица</i>	
-	25	6	<i>Сла и шриловни дитали преставилна ступана григоріева сына цовале нна до в матарона умре</i>			<i>съ на пураг вво бо мъ Зми</i>

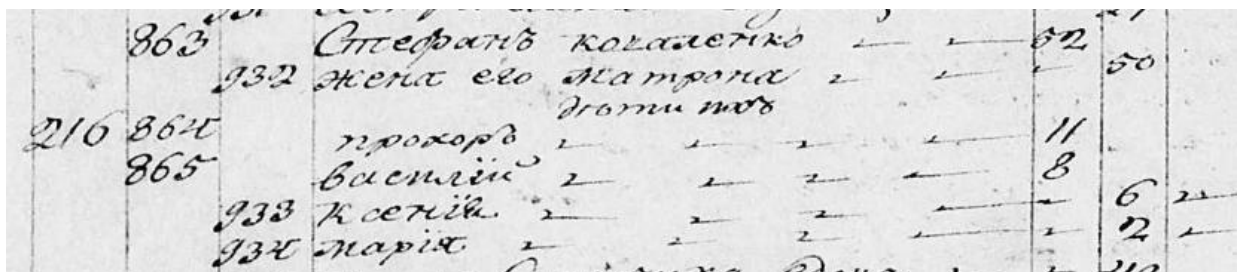
«Запис №25. 06.11.1817. Села Кириловки жителя крестьянина Стефана Григориева сына Коваленка дочь Матрона умре. Лет от роду 1. От натуральной болезни» [4, арк. 112].

Це означає, що дівчинка, яку Жур вважав Оксаною, померла через два дні після народження, отже не могла бути дитиною, з якою Шевченко мав спогади дитинства. За тогочасною церковною практикою, усім дітям, які помирали у віці до року, записували «1 рік» без уточнення.

У таблиці нижче реальний вік дітей, яким у записах про смерть було зазначено вік «1 рік» у метричній книзі с. Кирилівка за 1817 рік:

№ з/п	Хто народився	Дата народження	Дата смерті	Реальний вік померлої дитини
1	Опанас Савович Шевченко	17.01.1817	20.01.1817	3 дні
2	Єфимій Мелетійович Матюшенко	01.01.1817	11.02.1817	41 день
3	Ганна Яківна Маламуженко	30.01.1817	13.02.1817	14 днів
4	Яків Миколайович Юрченко	19.03. 1817	25.03. 1817	6 днів
5	Іван Феодосійович Олейниченко	06.01.1817	02.07.1817	5 місяців
6	Ганна Гаврилівна Бондаренко	09.09.1816	02.08.1817	10 місяців
7	Єлизавета Василівна Бундуренко	01.09.1817	02.09.1817	1 день
8	Марія Олексіївна Сокирченко	01.04.1817	17.10.1817	6 місяців
9	Мокрина Михайлівна Боровиченко	18.07.1817	04.08.1817	18 днів
10	Параскева Андріївна Власенко	23.10.1817	24.10.1817	1 день
11	Матрона Степанівна Коваленко	04.11.1817	06.11.1817	2 дні

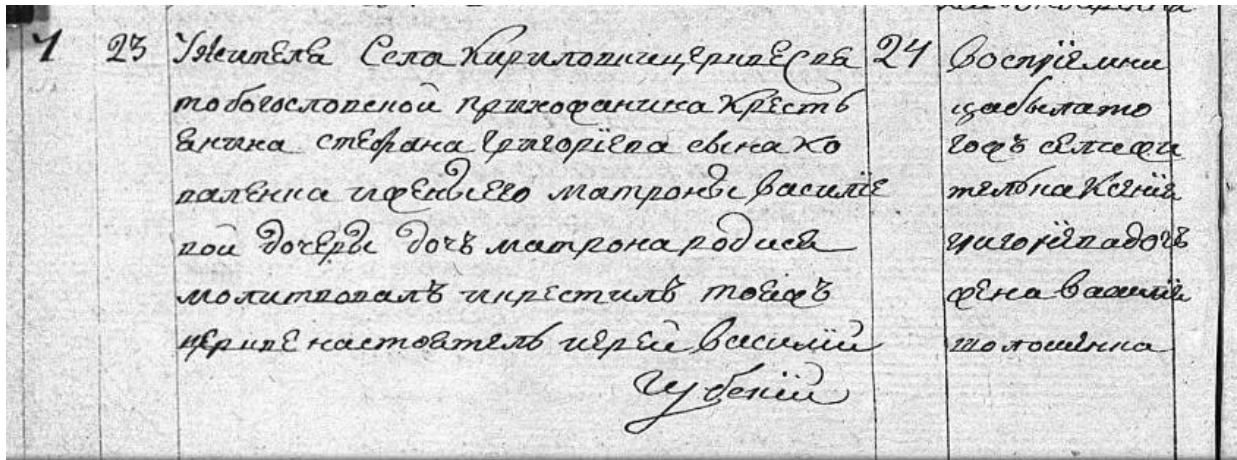
Натомість у сповідальному розписі Кирилівки за 1822 рік чітко зазначено, що в родині Стефана та Матрони Коваленків була дочка **Ксенія, 6 років**. Це дає нам приблизний рік народження близько **1816 року**:

«Стефан Коваленко 52 (лет); жена его Матрона 50 лет; дети: Прохор 11; Василий 8; Ксения 6; Мария 2» [2, с. 209].

І дійсно, в метричній книзі за 1816 рік с. Кирилівка нами був знайдений запис про народження у Степана і Матрони Коваленків дочки Матрони 23.01.1816 року:

«Запис №7. 23.01.1816. У жителя села Кириловки церкви Святобогословской прихожанина крестьянина Стефана Григориева сына Коваленка и жены его Матроны Васильевой дочери дочь Матрона родися. Молитвовал и крестил той же церкви настоятель Иерей Василий Губский 24 числа...» [5, арк. 21 зв.].

Плутанина в іменах (Матрона / Ксенія) виникла через церковну традицію давати дитині ім'я відповідно до дня хрещення (церковний календар святко).

Радянські історики дуже часто ігнорували цю традицію. Проте, саме на цій підставі ми стверджуємо, що Оксана Коваленко народилася саме 23 січня 1816 року. Адже 24 січня, коли хрестили дівчинку, — день преподобної Ксенії Миласької. А от Мотрону (Анкірську) поминають 6 листопада. Саме в цей час священник Василь Губський хрестив молодшу дівчинку, яка померла зовсім маленькою.

Це дозволяє стверджувати, що саме **Матрона 1816 року народження – це Ксенія, тобто Оксана Коваленко** [2, с. 211].

У шістнадцятирічному віці Оксана Степанівна Коваленко залишилася круглою сиротою. Її батько, **Стефан Григорович Коваленко**, помер, як зафіксовано у метричній книзі, **22 квітня 1831 року** від холери. Петро Жур у своїй книзі «Літо перше» помилково називає дату **23 березня** [3, с. 76], що не відповідає архівному запису:

«№ 32. 22.04.1831. Села Кириловки житель Богословской церкви прихожанин помещика Павла Васильевича Энгельгарда крестьянин Стефан Коваль по удостоении исповеди и Святых таин причастия преставился и 23 числа Священником с причтом погребен лет отроду 56. От какой болезни — от холеры» [6, арк. 192].

Мати Оксани, **Матрона Федорівна Коваленко**, померла **16 лютого 1832 року**, хоча Жур знову подає хибну дату — **16 січня 1832 року** [3, с. 76]. У метричному записі чітко зазначено, що це був лютий, запис №8, а причина смерті — «натуральна хвороба»:

«16.02.1832. № 8. Шестнадцатого числа помещика Павла Васильевича Энгельгарда крестьянка Матрона Феодаровна Ковалиха (Варто зауважити, що по батькові Мотрони в

інших документах — Василівна. — Авт.). *Лет отроду 50. От какой болезни — от натуральной*» [6, арк. 198].

Ці неточності суттєві, адже точне датування подій допомагає встановити хронологію життя Оксани і зіставити її з життєвим шляхом Тараса Шевченка.

В різних виданнях образ Оксани Коваленко представлений портретом дівчинки в хустині. Насправді цей портрет жодного стосунку до неї не має. Робота називається «Дівчина в червоній хустині» (1856 ?) і приписується Миколі Ге (1831–1894), зберігається в Чернігівському художньому музеї.

Оксана вийшла заміж за **Карпа Миколайовича Сороку** (народився 24.02.1817), кріпака з села Пединівка, 30 січня 1840 року. Відразу після шлюбу вона переїхала до чоловікової родини.

Подружжя мало щонайменше **сім дітей**, серед яких троє — Іван і обидва Федори — померли в дитинстві: Параскева (1840 р.н.), Варвара (1841 р.н.), Євдоким (1844 р.н.), Іван (1847–1851), Феодосія (1850 р.н.), Федір (1853–1854), Федір (1855–1858).

Їх син Євдоким залишив по собі численних нащадків. Його дружина, Агафія Петрівна, народила шістьох дітей, імена яких також збережені в архівних записах. Родина Сорок-Коваленків продовжила свій рід у селі Пединівка.

Оксана Сорока (Коваленко) померла **9 квітня 1879 року** у віці 63 років. Вона пережила Тараса Шевченка на 18 років. Причиною смерті була «водяна хвороба» – асцит, скупчення рідини в черевній порожнині (до речі, «водяна хвороба» також була офіційною причиною смерті Тараса Шевченка). Оксану поховали на місцевому кладовищі с. Пединівка 11 квітня.

Її чоловік **Карпо Сорока** пережив Оксану на шість років і помер **23 листопада 1885 року** [2, с. 212–214].

Отже, наше дослідження, що ґрунтується на архівних джерелах — сповідних розписах, метричних книгах та церковного календаря — дозволяє чітко ідентифікувати особу першого кохання Тараса Шевченка.

Оксана Коваленко — це **Ксенія Степанівна Коваленко**, народжена **23 січня 1816 року** в селі Кирилівка. Саме вона згадується у творах поета, зокрема в поемі «Мар'яна-черниця», під криптонімом «Оксана К.....ко». Версія Петра Жура про народження Оксани у 1817 році спростована записом про смерть немовляти.

Життєвий шлях Оксани Коваленко — приклад типової долі української жінки XIX століття. Таким чином, ми не лише **відновлюємо історичну справедливість**, а й

виправляємо помилки, допущені попередніми дослідниками, зокрема через некритичне використання метричних записів і ігнорування контексту церковних практик того часу.

Наостанок подаємо родове дерево Ковалів-Коваленків з села Кирилівка разом з нащадками Оксани Коваленко.

I.

1. Григорій Федорович Коваль (1740–1788–?)

Д.: Васса Васиївна (1748–19.11.1814, с. Кирилівка)

II.

2. Степан Григорович Коваленко (1774–22.04.1831, від холери, с. Кирилівка) 1

Д.1: Ганна Іванівна (1779–17.05.1813, с. Кирилівка)

Д.2: 13.07.1813, с. Зелена Діброва, вдова Похилюківна Матрона Васиївна (1789–16.02.1832)

3. Тетяна Григорівна Коваленко (1775–1787–?) 1

4. Оксана Григорівна Коваленко (1777–1795–?) 1

5. Ірина Григорівна Коваленко (1780–1795–?) 1

6. Єремій Григорович Коваленко (1785–1807–?), забрали в рекрути в 1807 р. 1

Д.: Параска (1799–02.03.1831, від сухот, с. Кирилівка)

7. Олексій Григорович Коваленко (18.03.1788, с. Кирилівка–1822–?) 1

Д.: Матрона Петрівна (1794–1822–?)

8. Родіон Григорович Коваленко (1791–1816–?) 1

9. Олена Григорівна Коваленко (1794–1795–?) 1

10. Олена Григорівна Коваленко (19.05.1798, с. Кирилівка – ?) 1

III.

11. Анастасія Степанівна Коваленко (19.10.1801, с. Кирилівка – ?) 2

12. Васса Степанівна Коваленко (18.08.1803, с. Кирилівка – ?) 2

13. Лев Степанович Коваленко (19.02.1810, с. Кирилівка – 17.11.1810, с. Кирилівка) 2

14. Василь Степанович Коваленко (12.04.1814–1851– ?), забрали в рекрути 1833, в 1851 р. по білету звільнений рядовий солдат Брестського піхотного полку 2

Д.: 21.10.1851, с. Кирилівка, Ірина Васиївна Павлипівна (1815–?)

15. Оксана (при народженні Матрона) Степанівна Коваленко (23.01.1816, с. Кирилівка – 09.04.1879, с. Пединівка), перше кохання Т.Г. Шевченка 2

Ч.: 30.01.1840, с. Кирилівка, Карпо Миколайович Сорока (24.02.1817, с. Пединівка – 23.11.1885, с. Пединівка)

16. Матрона Степанівна Коваленко (04.11.1817–06.11.1817) 2

17. Марія Степанівна Коваленко (16.08.1819, с. Кирилівка – 27.06.1830, с. Кирилівка) 2

18. Павло Степанович Коваленко (1823) 2

19. Филимон Олексійович Коваленко (21.11.1817, с. Кирилівка – 20.08.1876, с. Кирилівка), хрещеним батьком був Григорій Іванович Шевченко (батько Т.Г. Шевченка) 7

Д.: Варвара Єфимівна (? –1842–1851– ?)

20. Анастасія Олексіївна Коваленко (1820–1822– ?) 7

IV.

21. Параска Карпівна Сорока (25.10.1840, с. Пединівка – ?) 16

22. Варвара Карпівна Сорока (03.12.1841, с. Пединівка – 1882 – ?) 16

Ч.: Харченко Іван Савович

23. Євдоким Карпович Сорока (02.08.1844, с. Пединівка – 1891 – ?) 16

Д.: Агафія Петрівна (? –1875–1891– ?)

24. Іван Карпович Сорока (26.01.1847, с. Пединівка – 13.05.1851, с. Пединівка) 16

25. Феодосія Карпівна Сорока (29.05.1850, с. Пединівка – 1884 – ?) 16

26. Федір Карпович Сорока (15.06.1853, с. Пединівка – 01.09.1854, с. Пединівка, від кору) 16

27. Федір Карпович Сорока (23.08.1855, с. Пединівка – 24.12.1858, с. Пединівка) 16

V.

28. Арефа Євдокимівна Сорока (24.10.1875, с. Пединівка – ?) 23

29. Секлета Євдокимівна Сорока (05.01.1878, с. Пединівка – ?) 23

30. Іван Євдокимович Сорока (29.07.1880, с. Пединівка – 20.04.1895, с. Попівка, від застуди) 23

31. Данило Євдокимович Сорока (10.12.1882, с. Пединівка – ?) 23

32. Юлія Євдокимівна Сорока (16.07.1884, с. Пединівка – ?) 23

33. Вукол Євдокимович Сорока (04.02.1891, с. Пединівка – ?) 23

Список джерел:

1. Зайцев П. Оксана. Перше кохання Шевченка / [худ. Г. І. Нарбут]. Київ: Печатня вид. Товариства «Друкар», 1918. 31, [1] с.

2. Матвієнко Є., Букет Є., Дєдуш О. Шевченків сад. Родові дерева Моринців і Кирилівки. Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». Київ: Видавництво Марка Мельника, 2025. 552 с. (Серія «Видатні українці» - Кн. 21).

3. Жур П. Літо перше. З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. Київ: Дніпро, 1979. 280 с.

4. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1012. Спр. 1420а.

5. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1012. Спр. 1407.

6. ДАЧкО. Ф. 152. Оп. 36. Спр. 2.